

AT “LÆSE” LYD I DANSKFAGET

Asger Hald, Cand.pæd. didaktik (dansk)

I mit speciale undersøgte jeg, hvordan lyd (fx musik og lydeffekter i lydbøger) kan integreres som en selvstændig og meningsskabende modalitet i danskfaget. Ud fra en teoretisk udforskning af lydens didaktiske potentiale i både litterære tekster og omverdenen har jeg udviklet et didaktisk design, som bringer lydanalyse i spil i gymnasiets danskundervisning. Det didaktiske design er tilgængeligt på atlæselydidansk.dk.

“ Hvordan kan lyd i en litterær lydbog bidrage til menings- skabelse og narrativ oplevelse, og hvordan kan denne indsigt omsættes til et didaktisk design?

Hvorfor lyd i danskfaget?

Lydbøger er en voksende del af den litterære oplevelse og har for mange danske elever overtaget en rolle som primær medieform. Trods lydens allestedsnærværende karakter behandles lydens æstetiske og meningsskabende potentiale sjældent som en selvstændig dimension i danskfaglige analyser. Lyd opfattes ofte i sammenhæng med andre modaliteter, særligt visuelle modaliteter som fx filmiske virkemidler, og savner at blive anerkendt for sin unikke evne til at skabe og formidle narrativ mening. Med udgangspunkt i denne niche udforskede jeg i mit speciale, hvordan danskfaget kan rumme lyd som både en sanselig og kognitiv ressource, der kan hjælpe elever med at skabe en dybere forbindelse til det, de lytter til.

Lyd som sanselig erfaring og meningsskabende ressource

Mit speciale tog udgangspunkt i følgende spørgsmål: *Hvordan kan lyd i en litterær lydbog bidrage til meningskabelse og narrativ oplevelse, og hvordan kan denne indsigt omsættes til et didaktisk design?* Grundlaget for analysen var komponisten og forfatterens Jonas Præst Nielsens lydbogsudgave (2023) af Eva Botoftes novelle *Ben* fra samlingen *Permafrost — fortællinger fra et ydre punkt* (2019). Til besvarelse af spørgsmålene valgte jeg at stå på to videnskabsteoretiske ben: Dels en fænomenologisk tilgang til lyd, hvor fokus er på lytteren og sanseroplevelsen i mødet med lyd. Dels en hermeneutisk tilgang, hvor man søger mod fortolkning og mening med lydene, man hører. Med andre ord en pendulering mellem oplevelse og fortolkning, og hvordan lyd både kan påvirke lytteren sanseligt og fungere som en aktiv del af tekstens meningsskabende lag.

Den overordnede analytiske ramme og metodiske fremgangsmåde var Lars Elleströms (2010, 2021) teori og model bestående af fire mediemodaliteter: De materielle, spatiotemporale, sensoriske og semiotiske modaliteter. Modellen muliggør, at man kan analysere vores interaktioner med medieprodukter ud fra, hvordan de materielle egenskaber i tid og rum aktiverer vores sanser til meningsdannelse; fx opfanger vores høresans lydbogens udsendte lydbølger, som vi perciperer i et lineært tidsforløb, der gennem lyddesignets lyde skaber indre mentale forestillinger af et “virkeligt” rum fyldt af stemninger, som vi tilknytter betydninger. Dette er modsat billedmediet, hvor der ikke er noget, når lyden sættes på ”pause”. For at forstå, hvad disse betydningsdannelser af lyd kan indeholde, inddrog jeg musiksemiotikeren Jean-Jacques Nattiez’ (1990) forståelse af lyd som et kommunikativt og symbolsk tegnsystem. Ifølge ham formes lydens betydning altid i en kulturel og subjektiv kontekst. Fx kan lyden af bølger tolkes beroligende for én lytter, men melankolsk for en anden, alt efter deres erfaringer og associationer. Fortolkning af lyd forekommer altså aldrig i et vakuum, men må pendulere mellem indsigt om afsenderens kunstneriske intentioner, deskriptiv beskrivelse af det man hører og sin egen æstetiske forståelse af værket samt fortolkning af dets mening.

Når man vil beskrive et auditivt værk, hjælper det at tænke på værket som scener i en film. Man kan prøve at forestille sig, at man lader sine ører guide sig i bevægelsen fra en trafikeret gade med dens konstante høje summen i et scenskifte til lydende af en park med fuglefløjt, børn der leger, mennesker i samtale osv. De forskellige artede lyde indikerer et ret markant skifte, hvorfor man vil organisere lydpassagen i to forskellige scener: gaden og parken. Derefter går man i gang med at dissekere scenerne ved at adskille lyde fra hinanden og beskrive dem individuelt ud fra deres materielle egenskaber.

I mit speciale blev lydenes materielle egenskaber knyttet til fortolkningen af lydbogen gennem beskrivelser af lydene i bevægelse og lydenes klangfarver. Lydene i bevægelse forstås som måder, vores høresans rumligt placerer lyde på tværs af spektrummet (hurtige, langsomme, til venstre eller højre, oppe eller nede, osv.), mens klangfarver er lydes unikke karakteristika og er sigende for, hvordan vi mennesker kan adskille lyde. Vi kan fx sagtens adskille en violin fra en fløjte, selv når de spiller samme tone. Da lyde ikke kun opleves med ørerne, men med hele kroppen, opleves lyde ofte som teksturerede, hvilket gør det muligt at beskrive klangfarver ved hjælp af taktile metaforer; en højfrekvent lyd kan føles "skarp", og dyb bas kan modsat føles "blød" og "varm."

“ Når vi adskiller lydstrømme, gør vi det ikke blot gennem en opmærksomhed på lydens fysiske egenskaber, men vi tilskriver også disse egenskaber bestemte betydninger.

Ifølge lydmedieforsker Iben Have (2024) er denne adskillelse også en semantisk proces, der forbinder lydens materialitet med dens meningsdannende dimensioner. Når vi adskiller lydstrømme, gør vi det ikke blot gennem en opmærksomhed på lydens fysiske egenskaber, men vi tilskriver også disse egenskaber bestemte betydninger. Med andre ord forstår vi lyde som tegn, der repræsenterer noget bestemt for den givne lytter. Fx kunne jeg forstå lydene af en støjende trafikeret gade som tegn på hverdagens stress og jag, mens lyden af en park modsat fremkalder associationer til ro og nærhed. Altså forstås lyde som både sanselige og betydningsbærende æstetiske elementer, der kommunikerer fortællingens narrativ.

Didaktisk design: At "læse" lyd i dansk

Med afsæt i ovenstående teori og penduleringen mellem sanselig oplevelse og fortolkning, udarbejdede jeg i mit didaktiske design et digitalt læremiddel, som består af et forløb til danskundervisning i gymnasiet. Jeg valgte at anvende en digital platform, da det muliggør at præsentere materialer på måder, der engagerer flere sanser. Fordi den centrale modalitet netop er lyd, vil en mere "stille" formidlingsplatform, såsom denne artikel, være knap så intuitiv. Formidlingen af teoriens begreber og deres anvendelse er derved tildelt læremidlet, hvor læreren i højere grad fungerer som vejleder. Dermed har eleverne friheden til at tilgå og bearbejde information i egne meningsfulde læringsprocesser (Selander & Kress, 2012).

“ Skriftlige tekster har ikke alene en kognitiv dimension, men også en sanselig og æstetisk karakter, hvilket ofte overses.

I designet anvendte jeg Elleströms modaliteter og Nattiez' semiotiske model som teoretiske rammer. Igennem disse modeller tilbydes interaktive lytteøvelser med formålet at vække elevernes sanselige og analytiske opmærksomhed. Eleverne guides gennem et undervisningsforløb, hvor de både kan/skal arbejde selvstændigt og i samarbejde med klassekammerater. Opgaverne omfatter analyser af litterære lydbøger og produktion af egne auditive fortællinger og analyse heraf og ikke mindst analyser af såkaldte "lydlandskaber" i deres omgivelser. Inspirationen til forståelse af vores omgivers lydlandskaber hentede jeg fra R. Murray Schafers miljø- og lydkritiske værk *The Soundscape* (1977). Værket åbnede op for en scenariebaseret tilgang, hvor eleverne som "lyddesignere" og "lydantropologer" skal bevæge sig ud fra deres klasseværelser for at analysere og fortolke lydenes betydning i deres omkringliggende omgivelser. Ved brug af fx Padlet til at dele refleksioner om deres arbejde, får eleverne i sociale og kritiske processer mulighed for at indgå i udforskende aktiviteter med hinanden, hvor de kan demonstrere deres læring ved at dele multimodale produkter. Disse produkter forener deres sanselige oplevelser med deres viden gennem tegnskabende aktiviteter (Selander & Kress, 2012), der både udfordrer og udvikler deres forståelse af, hvordan lyd former vores oplevelse og skaber betydninger i forskellige kontekster.

Lydens didaktiske potentiale i danskfaget

Dette didaktiske arbejde peger mod en mere sanselig og nærværende pædagogik i danskfaget, hvor lydens umiddelbare påvirkning skaber rum for en kropslig og oplevelsesorienteret læring. En sådan pædagogik tager afsæt i Hans Ulrich Gumbrechts (2004) tilstedeværelsesteori, hvor forståelse og læring ikke nødvendigvis hviler på sproglig fortolkning, men på elevens evne til at sanse og reagere på lyd. I en danskfaglig kontekst kan dette ses som et alternativ til den traditionelle, tekstfokuserede hermeneutik og skabe en vej mod en æstetisk og kropslig tilgang, hvor lydens sanselige egenskaber inviterer eleverne til at "læse" med hele kroppen.

Skriftlige tekster har ikke alene en kognitiv dimension, men også en sanselig og æstetisk karakter, hvilket ofte overses. Denne sanselige dimension kan fremhæves gennem en æstetisk-fænomenologisk tilgang, der undersøger teksten som et fysisk objekt og en sanselig oplevelse snarere end som informationsbærer. Fænomenologen Maurice Merleau-Ponty har fx understreget, hvordan erfaringer, herunder læsning, altid er kropsligt forankret og knyttet til vores perception af verden (Ovesen, 2015). Skriftlige tekster kan på en måde opleves som en form for lyd, selv i sin tavse, skrevne form. Et digt har fx en rytmisk puls, en roman kan skabe nærværende stemninger i læserens fantasi, og selve sprogets klang og ordvalg kan fremkalde en næsten musikalsk oplevelse — kvaliteter, der går forud for fortolkning og mening. Ved at opfordre elever til at engagere sig med teksternes sanselige aspekter, håber jeg på, at man kan skabe en mere helhedsorienteret læsepraksis, hvor litteratur ikke kun er et medium for abstrakt mening men også en materiel oplevelse.

Referencer

Bregman, A. S. (1994). *Auditory Scene Analysis: The Perceptual Organization of Sound*. First MIT Press.

Elleström, L. (2010). The Modalities of Media: A Model for Understanding Intermedial Relations. I L. Elleström (Red.), *Media Borders, Multimodality and Intermediality* (s. 11-48).
[https://doi.org/ 10.1057/9780230275201](https://doi.org/10.1057/9780230275201)

Elleström, L. (2021). The Modality of Media II: An Expanded Model for Understanding Intermedial Relations. I L. Elleström (Red.), *Beyond Media Borders, Volume 1 — Intermedial Relations among Multimodal Media* (s. 3-86), Springer Nature

Gumbrecht, H. U. (2004). *Production of Presence — What Meaning Cannot Convey*. Stanford University Press.

Have, I. (2024). *Lydmedier. Teori og analyse*. Samfundslitteratur.

Nattiez, J.-Jacques. (1990). *Music and Discourse: Toward a Semiology of Music*. Princeton University Press.

Ovesen, J. (2015). Mod en retorisk ”Retorisk poetik” – fra en æstetisk til en epideiktisk tilgang til litteratur. I *Tidsskrift for Medier, Erkendelse og Formidling*, Årg. 3, nr. 1.

Selander, S., & Kress, G. (2012). *Læringsdesign — i et multimodalt perspektiv*. Frydenlund.